

О. С. ПОНОМАРЬОВ, А. В. КИПЕНСКИЙ

ИНТЕЛІГЕНТНІСТЬ ЯК АТРИБУТИВНА РИСА ПЕДАГОГА

Стрімкий розвиток суспільства призводить до появи цілої множини трендів, які є потенційно конфліктогенними, а соціокультурні відносини в інформаційному суспільстві здобувають сукупність різноспрямованих тенденцій. Вирішення суперечностей сучасного світу європейські фахівці вбачають в організації безперервної освіти всіх верств населення. До того ж, формування нових суспільних вимог до системи освіти обумовлено необхідністю поєднання науково-технічного і соціального прогресу. Разом з професійною підготовкою майбутній фахівець повинен оволодіти культурою й гуманістичною системою життєвих цінностей, цілісною сукупністю знань з соціально-гуманітарних людинознавчих дисциплін. Його освіченість, вихованість та особистісний розвиток мають вивести його на рівень справжнього інтелігента. Для ефективного розв'язання проблеми підготовки такого фахівця визначальною умовою виступає високий рівень професіоналізму і справжня інтелігентність педагога. Разом з тим реалії сьогодення вимагають уточнення сенсу поняття інтелігенції. До її складу слід включити активну громадянську позицію, чіткі світоглядні орієнтири та прагнення розвивати ці риси і якості в інших людей. Завданням інтелігента постає й поширення в соціумі культури та гуманістичної системи духовних цінностей. Цьому його також має навчити педагог як професіонал та інтелігент.

Характерними особливостями його інтелігентності є здатність здійснювати переконливий педагогічний вплив на особистість студента, багатий духовний світ і постійне самонавчання і самовиховання, саморозвиток і самовдосконалення. Розвиток інтелігентності майбутнього педагога необхідно активно здійснювати в процесі його професійної підготовки, використовуючи авторитет, культуру та інтелігентність особистості кожного викладача, посилюючи роль дисциплін соціально-гуманітарного циклу і спрямовуючи їх викладання на розвиток культури й інтелігентності студента.

Ключові слова: інтелігентність, інтелігенція, освіта, педагог, атрибутивна риса, педагогічна майстерність, професіоналізм, духовність, культура, вихованість, моральність, відповідальність.

А. С. ПОНОМАРЕВ, А. В. КИПЕНСКИЙ

ИНТЕЛЛИГЕНТНОСТЬ КАК АТРИБУТИВНАЯ ЧЕРТА ПЕДАГОГА

Стремительное развитие общества приводит к появлению целого множества трендов, являющихся потенциально конфликтными, а социокультурные отношения в информационном обществе приобретают совокупность разнонаправленных тенденций. Разрешение противоречий современного мира европейские специалисты видят в организации непрерывного образования всех слоев населения. К тому же формирование новых общественных требований к системе образования обусловлено необходимостью сочетания научно-технического и социального прогресса. Вместе с профессиональной подготовкой будущий специалист должен овладеть культурой и гуманистической системой жизненных ценностей, целостной совокупностью знаний социально-гуманитарных обществоведческих дисциплин. Его образованность, воспитанность и личное развитие должны вывести его на уровень настоящего интеллигента. Для эффективного решения проблемы подготовки такого специалиста определяющим условием выступает высокий уровень профессионализма и подлинная интеллигентность педагога. Вместе с тем реалии настоящего требуют уточнения смысла понятия интеллигенции. В ее состав следует включить активную гражданскую позицию, четкие мировоззренческие ориентиры и стремление развивать эти черты и качества у других людей. Задачей интеллигента становится и распространение в социуме культуры и гуманистической системы духовных ценностей. Этому его должен научить педагог как профессионал и интеллигент.

Характерными особенностями его интеллигентности является способность оказывать убедительное педагогическое влияние на личность студента, богатый духовный мир и постоянное самообучение, и самовоспитание, саморазвитие и самосовершенствование. Развитие интеллигентности будущего педагога необходимо активно осуществлять в процессе профессиональной подготовки, используя авторитет, культуру и интеллигентность личности каждого преподавателя, усиливая роль дисциплин социально-гуманитарного цикла и направляя их преподавание на развитие культуры и интеллигентности студента.

Ключевые слова: интеллигентность, интеллигенция, образование, педагог, атрибутивная черта, педагогическое мастерство, профессионализм, духовность, культура, воспитанность, нравственность, ответственность.

A. S. PONOMARYOV, A. V. KIPENSKYI

INTELLIGENCE AS A TEACHER'S ATTRIBUTIVE FEATURE

The rapid development of society leads to the emergence of many trends that are potentially conflictogenic, and socio-cultural relations in the information society are gaining a set of different trends. European experts see the

resolution of the contradictions of the modern world in the organization of lifelong education for all segments of the population. In addition, the formation of new social requirements for the education system is conditioned by the need to combine scientific, technological and social progress. Along with professional training, the future specialist must master the culture and the humanistic system of life values, an integral body of knowledge of social and humanitarian social science disciplines. His education, upbringing and personal development should bring him to the level of a true intellectual. To effectively solve the problem of training such a specialist, a high level of professionalism and genuine intelligence of the teacher are the determining conditions. At the same time, the realities of the present require clarification of the meaning of the concept of intelligentsia. It should include an active civic position, clear worldview guidelines and the desire to develop these traits and qualities in other people. The task of the intellectual is also the dissemination of culture and the humanistic system of spiritual values in the society. This should be taught by a teacher as a professional and an intellectual.

The characteristic features of his intelligence is the ability to have a convincing pedagogical influence on the personality of the student, a rich spiritual world and constant self-education, and self-education, self-development and self-improvement. The development of the intelligence of the future teacher must be actively carried out in the process of professional training, using the authority, culture and intelligence of the personality of each teacher, strengthening the role of the disciplines of the social and humanitarian cycle and directing their teaching to the development of culture and intelligence of the student.

Key words: intelligence, intelligentsia, education, teacher, attributive trait, pedagogical skill, professionalism, spirituality, culture, civility, morality, responsibility.

Постановка проблеми. XXI століття можна визначити, як століття стрімкого розвитку світової спільноти, який призвів до появи цілої множини трендів, які є потенційно конфліктогенними [15]. Наприклад, соціокультурні відносини в інформаційному суспільстві характеризуються деякою сукупністю різноспрямованих тенденцій. З одного боку, зростає соціальна рівність через відкритість інформації як основного ресурсу суспільства. З іншого – спостерігається формування феномену цифрової нерівності внаслідок ускладнення доступу до знання: зменшуються зв'язки у суспільстві, що спирається на мережевий принцип, соціальний ліфтинг виявляється надзвичайно скрутним. Жити у такому суспільстві досить важко, але знання його основних особливостей (тобто їх вивчення та дослідження) дозволяє використовувати ці складнощі не лише для індивідуального, але й для суспільного розвитку. Мабуть саме тому одним з принципів Болонського процесу є «Life-long learning», тобто навчання та підвищення кваліфікації протягом всього життя.

Організація безперервної освіти всіх верств населення, можливо, вирішить суперечності сучасного світу, але найголовнішу роль при цьому має відігравати саме педагог.

Сенс і призначення педагога, а також цілі, зміст і характер його професійної діяльності накладають на його особистість і поведінку цілу низку суспільних вимог. Ці вимоги стосуються не тільки його компетентності, педагогічної майстерності та широкої обізнаності, а й специфічних професійно і соціально значущих особистісних рис і якостей. Серед них перш за все слід виділити системне поєднання високого рівня його професіоналізму, ціннісного сприйняття своєї діяльності у сфері освіти, в якій вона здійснюється, та розвинутої культури й інтелігентності.

Усвідомлення сутності феномену інтелігентності, його функцій та проявів в процесі професійної діяльності педагога та його спілкування з різними людьми являє собою досить актуальну

проблему. Важливість цієї проблеми пов'язана з пошуком шляхів і засобів формування і розвитку інтелігентності учнів і студентів. Актуальність же цієї проблеми зумовлена загальним падінням рівня інтелігентності, моральності й відповідальності широких верств населення в сучасному суспільстві. Досить дискусійним є і питання ролі інтелігентності та інтелігентності в еволюції й розвитку культури та системи життєвих цінностей.

Складність успішного розв'язання порушеної проблеми пов'язана ще й з тією обставиною, що справжнього інтелігента може підготувати тільки також справжній інтелігент. Іншими словами, визначальною умовою для забезпечення спрямованості освіти на становлення та розвиток інтелігентності виступає належний рівень інтелігентності кожного педагога. Адже у тому разі, коли хоча б один вчитель чи педагог вищої школи не є інтелігентом, в учнів і студентів складається хибне уявлення про множинність моральних норм, про можливість і припустимість безкультур'я тощо.

Ось чому формування інтелігентності педагогів в системі їхньої освітньої та професійної підготовки виступає сьогодні на рівні вкрай важливої соціальної, духовно-культурної, життєвоціннісної та суспільно значущої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано її розгляд і на які спираються автори, цілком підтверджує її важливість і значущість не тільки для педагогічної теорії, а й для освітньої практики. Це тим більш справедливо, що сьогодні помітно слабшає рівень духовності й культури, моральності й відповідальності. Як справедливо пише з цього приводу А. Арнольд, «наш час вже цілком можна назвати часом великих знань і низької культурності. Людські знання зросли, а культура зменшилася, спостерігається своєрідна девальвація ставлення людини до неї, зростає дефіцит культури» [1].

С. Заветний та його співавтори відверто пишуть, що «значну міру провини за таку ситуацію слід покласти на систему освіти, насамперед на

вищу школу. Зосередивши свою увагу і зусилля на формуванні професійної компетентності, вона помітно послабила увагу виховній діяльності, формуванню й розвитку духовності й культури студентів, їх інтелігентності» [7, с. 254]. Подолання ж ситуації, що склалася, на наше глибоке переконання, пов'язане з розвитком інтелігентності в суспільстві, з розвитком самої інтелігенції як творця, носія та поширювача культури. А цей розвиток істотною мірою має здійснюватися за рахунок цільового формування інтелігентності студентів.

Але значущість проблеми перш за все вимагає визначення сенсу й сутності феномену інтелігенції та смислу терміну, яий його позначає, що і є **метою статті**.

Виклад основного матеріалу. Адже що розв'язання проблеми ускладнює паралельне вживання таких понять, як «інтелігент» та «інтелектуал», «інтелігенція» та «еліта» щодо процесів культуротворення. Наприклад, Л. Губерський, В. Андрущенко та М. Михальченко вважають, що «культуру створює народ, який складається з особистостей – рядових, історичних і видатних. Серед них є люди, індивідуальна неповторність яких виявляється у створених ними шедеврах, що складають безцінне надбання людства. Ці люди є культуротворчою елітою» [6, с. 72].

Достатньо повне визначення сутності інтелігентності наводить відомий вітчизняний вчений-педагог С. Гончаренко через опис її рис і властивостей. За його словами, «до числа основних ознак інтелігентності належить комплекс найважливіших інтелектуальних і моральних якостей: загострене відчуття соціальної справедливості, прилучення до багатств світової й національної культури та засвоєння загальнолюдських цінностей, слідування велінням совісті, тактовність і особиста порядність, ідейна принциповість у поєднанні з терплячістю до інакodomства. Інтелігентність – інтегральне поняття, що відображає високий рівень розумового розвитку й моральної культури особистості» [4, с. 199].

В. Косенко, досліджуючи феномен інтелігентності як предмет філософської рефлексії, наводить для його характеристики сім атрибутивних ознак, системна єдність яких виступає індикатором наявності інтелігентності як синергії якостей людини-творця. Цими ознаками він вважає, зокрема:

1) інтелектуальну розвиненість як інтегральний показник залучення окремого суб'єкта до загальнолюдського досвіду; 2) етичну досконалість, що виражається у ставленні до кожного «іншого» як до мети і ніколи як до засобу; 3) естетичну міру як вираження почуття прекрасного у ставленні до усього, створеного людським родом; 4) духовну чесність як концентроване вираження ставлення людини до соціальних процесів; 5) чуттєву гармонійність як розуміння та осягнення дійсних інтересів та потреб людства; 6) творчий спосіб буття, що полягає у втіленні на практиці ідеалів

користі, істинності, добра та краси; 7) гуманістичну ціннісну систему, що проявляється у ставленні до оточуючого світу та характеризується відсутністю розбіжностей між суб'єктом та іншими представниками людства [9].

Інтелігентність як базову рису професіоналізму педагога взагалі, а особливо викладача вищої школи розглядає О. Столярчук. На її переконання, «для викладача-інтелігента характерна трансляція впевненості у сталості одвічних цінностей, першочергово через власну поведінку». Не можна не погодитися і з тим як стверджує В. Кутішенко, що «істинне призначення інтелігента полягає у здатності переконувати оточуючих у правоті загальнолюдських, вищих духовних цінностей та ідеалів через втілення цих помислів у конкретних вчинках, надання взірців гуманної поведінки та служіння людям через творчу реалізацію у професії» [12, с. 95]. У свою чергу, В. Гриньова слушно підкреслює, що «особливої актуальності саме сьогодні набуває теза «від людини освіченої – до людини культури», що визначає відродження національної інтелігенції, створення внутрішніх передумов для розвитку творчої індивідуальності» [5., с. 67].

На думку науковців, підвищення особистої відповідальності молодій людині за соціальну реалізацію свого покликання – ключ до його духовного самовдосконалення, до виховання інтелігентності». Вчений впевнений у тому, що «саме це поняття – «інтелігентна людина» – означатиме той якісний розвиток студента, який відбудеться в результаті його професійно-особистісного становлення в університеті. Саме гармонійне поєднання професійного та особистісного становлення й розвитку студента і виступає визначальним завданням освіти взагалі й формування його інтелігентності зокрема. Інтелігентність притаманна людині, яка усвідомлює своє покликання, шукає в ньому сенс свого життя, здатна до філософської та професійної рефлексії. Така рефлексія виступає не тільки показником інтелігентності педагога, але й потужним засобом саморозвитку і контролю за процесами його самовиховання і самовдосконаленням як професіонала та інтелігента.

Виділення невирішених раніше частин проблеми дозволяє дійти висновку, що такими є, по-перше, визначення інтелігентності в загальній системі суспільних вимог до педагога та його особистісних якостей. По-друге, в доступних нам джерелах недостатньо чітко окреслена структура самої інтелігентності педагога. По-третє, недостатньо дослідженими слід вважати підходи, засоби і способи формування належної інтелігентності майбутнього педагога в системі його професійної підготовки.

Відомо, що культура, вихованість та інтелігентність людини не даються їй від народження, не отримані нею у спадок на генетичному рівні. Вони є продуктом і результатом впливу на неї з боку зовнішнього середовища. При цьому найдійовішим виявляється цілеспрямований

вплив родини та освіти. Ефективність же цього впливу та його результати істотною мірою визначаються педагогічними здібностями батьків й рівнем професіоналізму педагога. Вкрай важливим чинником ефективності виступає знання, розуміння та урахування індивідуальних особливостей особистості дитини, підлітка чи молодшої людини. Адже далеко не випадково видатний вітчизняний педагог К. Ушинський свого часу стверджував, що для того, щоб виховати учня у всіх відношеннях, необхідно взнати його у всіх відношеннях.

Суспільний розвиток вимагає формування взаємовідносин як між людьми, так і між різними соціальними групами, між владою і населенням на принципах гуманізму і справедливості, доброзичливості та взаємної поваги та відповідальності, рівності всіх перед законом і турботою про зовнішнє природне середовище. Тільки у такому разі можна говорити, що суспільне буття визначається науково-технічним і соціальним прогресом. Оскільки ж наведені принципи сповідує і втілює у життя інтелігенція, слід уточнити сенс і зміст самого цього поняття.

Частіш за все прийнято вважати, що інтелігенція являє собою «соціальний прошарок суспільства, конгломерат людей, професійно зайнятих розумовою (здебільшого складною, висококваліфікованою, творчою) працею, розвитком та поширенням культури у суспільстві». Підкреслюється, що «як соціальна верства суспільства, інтелігенція розкриває себе у політиці цілеспрямованою діяльністю щодо забезпечення та відстоювання своїх специфічних інтересів» [14, с. 337–338]. Наведений сенс поняття інтелігенції свідчить про його складність і багатоаспектність.

На наше глибоке переконання, одним з вкрай важливих його аспектів слід вважати освіченість і вихованість представників інтелігенції, їхню активну громадянську позицію й чіткі світоглядні позиції та прагнення розвивати ці риси і якості в інших людей разом з поширенням культури й гуманістичної системи духовних цінностей. Трактування у такий спосіб поняття інтелігенції дозволяє визначити сенс спорідненого поняття інтелігентності як цілісної сукупності наведених характеристик, в системній єдності притаманних представникам інтелігенції, тобто інтелігентам, на атрибутивному рівні.

Духовність, культура і толерантність членів суспільства як прояви їхньої інтелігентності значною, а можливо, що навіть визначальною мірою формуються, розвиваються й закріплюються в суспільній свідомості завдяки цілеспрямованому впливу педагогів та системи освіти. Освіта ж, на глибоке переконання В. Кременя, «як і культура, є полем безпосередньої діяльності інтелігенції. Адже нове знання завжди народжується в середовищі вчених, мислителів, інтелектуалів, письменників, художників, тобто інтелігенції» [10, с. 6]. А одним з основних завдань і функцій інтелігенції і постає поширення культури й духовності, моральності й

відповідальності в масах населення.

Особливо важливу роль у формуванні й розвитку духовності, культури та інтелігентності в суспільстві відіграє інтелігентність педагога, оскільки освіта як сфера його професійної діяльності охоплює практично кожну людину. Ось чому інтелігентності справжнього педагога має бути притаманна цілісна сукупність характерних особливостей. По-перше, це чітко виражене ціннісне сприйняття ним своєї професії та професійної діяльності. По-друге, прагнення допомогти кожному своєму вихованцеві визначитися зі своїми життєвими цілями й креативним потенціалом та побудувати раціональну життєву траєкторію. По-третє, це прагнення до постійного самонавчання і самовиховання, самовдосконалення і саморозвитку протягом всього активного трудового життя. По-четверте, це творчий підхід до своєї діяльності та інноваційний характер її здійснення. По-п'яте, це доброзичлива вимогливість, яка забезпечує ненав'язливе формування у студентів високої професійної і соціальної компетентності та відповідальності й допомога в реалізації свого потенціалу.

Однією з визначальних характеристик інтелігента, в тому числі й педагога, є внутрішня свобода. А свобода людини, як писав М. Бердяєв, полягає у тому, щоб стати особистістю, припинити жити за зовнішніми принципами й вийти за межі себе самої, щоб вибирати себе, бути самою собою і нести відповідальність за свій вибір перед самою собою. На чільну ж думку філософа, «свобода не є легенькою, як гадають її вороги, що зводять на неї наклеп, вона завжди тягар. І люди легко відмовляються від свободи, щоб полегшити собі життя» [2]. Педагог як справжній інтелігент не відмовляється від свободи, яка тільки і створює надійні підстави для забезпечення творчого характеру його діяльності, для допомоги студентам ставати не просто професіоналами, а й вільними творчими особистостями. Хоча через це педагогові й доводиться конфліктувати з бюрократичними структурами, які своїми регламентаціями буквально вбивають творчість.

Одним із проявів і, водночас, одним із джерел соціального розвитку виступає суспільний поділ праці. Він зумовлює постійну диференціацію різновидів людської діяльності. Вона ж, у свою чергу, вимагає від системи освіти підготовки необхідного адекватного кадрового забезпечення. До нього виникають нові вимоги, в тому числі розвиток прогнозування шляхів і характеру розвитку відповідної сфери суспільного виробництва у самому широкому його розумінні. А її формування потребує підготовки педагогів з нових спеціальностей і нових навчальних дисциплін, нового підходу до виховання й забезпечення особистісного розвитку студентів. Ці обставини зумовлюють і диференціацію інтелігенції насамперед за цілями, сферами і видами діяльності та за її характером. Найбільш загальним

виявляється поділ інтелігенції на науково-технічну та художню.

Існують певні, іноді доволі істотні, відмінності в цілях і цінностях, в характері світосприйняття і світорозуміння між представниками художньої та науково-технічної інтелігенції. Одним з перших ще в далекому 1959 році на цю обставину з позицій культурних відмінностей звернув увагу Ч. Сноу. За його словами, «серед художньої інтелігенції склалася тверда думка, що вчені не уявляють собі реального життя і тому їм притаманний поверхневий оптимізм. Вчені, зі свого боку, вважають, що художня інтелігенція позбавлена дару передбачення, що вона проявляє дивну байдужість до долі людства, що їй чуже все, що має відношення до розуму, що вона прагне обмежити мистецтво і мислення тільки сьогоднішніми турботами тощо» [13, с. 21].

У нас в ті часи також йшли дискусії про поділ людей, насамперед інтелігенції, на «фізиків і ліриків». Загальнофілософські закономірності, що визначають діалектику розвитку, призвели до того, що «лірики» у своїй діяльності все більше користуються різними технічними пристроями, а «фізики» все частіше відчують потребу в культурі, у знаннях психології та педагогіки, соціології та інших соціально-гуманітарних дисциплін. Адже без цього їм доволі складно організувати спільну діяльність людей та забезпечити її належну ефективність і плідний характер. Уявляється цілком очевидним, що структура інтелігенції носить чітко виражений ієрархічний характер. Так, у складі і науково-технічної, і художньої інтелігенції можна визначити подальшу деталізацію за галузями й підгалузями сфери їхньої діяльності. Можлива й її деталізація за професійно-кваліфікаційними рівнями тощо.

Ситуація, що склалася, вимагає адекватної реакції з боку освіти. По-перше, зміст професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю має передбачати вивчення ними перспективних інформаційних технологій та засобів телекомунікації й технічних пристроїв, якими їм доведеться користуватися в процесі їхньої майбутньої професійної діяльності. По-друге, не менш важливо включити до змісту професійної підготовки фахівців науково-природничого та інженерно-технічного профілів цілісну систему соціально-гуманітарних дисциплін. По-третє, важливим завданням освіти як прояву її реакції на виклики сьогодення постає необхідність підвищення педагогічної майстерності, загальної і професійної культури й духовності викладачів, формування і розвиток їхньої інтелігентності.

До речі, для забезпечення розвитку інтелігентності педагога потрібно чітко визначити її структуру. Вона має включати такі елементи, як, по-перше, висока професійна компетентність педагога і в тій сфері, якої стосуються його навчальні дисципліни, і в психолого-педагогічній сфері. По-друге, важливим компонентом структури

інтелігентності педагога має вважатися його розвинена соціальна компетентність. По-третє, міру його інтелігентності характеризують його професійно і соціально значущі особистісні риси і якості. Нарешті, по-четверте, однією з визначальних ознак інтелігентності є висока загальна і професійна культура педагога. І кожен з наведених елементів має свою внутрішню структуру, що лише підтверджує істотну складність як самого феномену інтелігентності, так і процесів її формування, розвитку та прищеплення студентам.

Переходячи до визначення й аналізу ефективних підходів, засобів і способів формування й розвитку інтелігентності майбутнього педагога, необхідно підкреслити, що це її формування і розвиток найбільш доцільно здійснювати в освітньому процесі його професійної підготовки. Саме в такому разі вдається поєднувати в системну цілісність завдання, вирішення яких забезпечує появу у студентів рис і якостей, які передбачені наведеною структурою інтелігентності. Очевидно, що найдійовішим засобом формування і розвитку інтелігентності студентів виступає інтелігентність кожного педагога і його вміння доречно і ненав'язливо демонструвати її в самих різних педагогічних ситуаціях. Важливу роль відіграють і прояви його поведінки, культури, ціннісного ставлення до своєї діяльності, відповідальності та чіткі світоглядні позиції.

Проблеми розвитку інтелігентності не тільки студентів і педагогів, а й більш широкого загалу слід розглядати з позицій нових суспільних потреб та інших реалій сьогодення. У більш загальному розумінні ролі і значення інтелігентності як важливої характеристики людини перш за все необхідно мати на увазі формування і розвиток її багатого духовного світу. Саме духовність сприяє прагненню освоєння людиною багатств світової культури, розвитку її почуття людяності та справедливості, прагнення зробити світ кращим і кращими – людей, з якими інтелігентам доводиться співпрацювати і навіть просто спілкуватися.

Один з відомих вітчизняних філософів С. Кримський підкреслює, що «духовність завжди виступає як альтернатива хаосу, небуттю, спрощенню, коли творча повнота людського буття редукується до тварного початку самовпевненого споживання, коли нівелюється всяка відмінність суб'єктів та панує тотальна посередність» [11, с. 7]. Саме подолання цієї тотальної посередності, хаосу й спрощення та духовне відродження суспільства стає нагальним завданням національної інтелігенції. Масштаб же і важливість цього завдання зумовлюють потребу істотного збільшення чисельності інтелігентів. Належним чином задовольнити ж цю суспільну потребу може і повинна вища школа, виходячи з глибокого розуміння всієї сукупності атрибутивних рис інтелігента й цілеспрямованого педагогічного впливу на їх формування й розвиток. Особливо важливу роль має відігравати система професійної,

педагогічної і загальнокультурної підготовки викладачів як справжніх майбутніх інтелігентів.

Як ми вже писали, «для справжнього інтелігента атрибутивними якостями виступають перш за все високий рівень духовно-культурного розвитку, чіткі моральнісні принципи і переконання, розуміння своєї особистої відповідальності не тільки за свої власні дії, висловлювання й поведінку, але й за все, що відбувається навколо нього та за його участю. Ще однією атрибутивною рисою інтелігента є його прагнення і здатність поширювати духовність і культуру, систему гуманістичних цінностей доброзичливий характер у взаємовідносинах» [8, с. 52]. Характерно, що сферою найбільш повного прояву зазначених якостей саме й виступає система освіти, в якій в процесі фахової діяльності ефективно реалізуються професіоналізм, культура та інтелігентність педагога.

Висновки. Виконане дослідження й наведені міркування дозволяють дійти таких цілком обґрунтованих висновків. По-перше, уточнення сенсу поняття інтелігенції свідчить, що характеристиками її представників є освіченість і вихованість, активна громадянська позиція й чіткі світоглядні позиції та прагнення розвивати ці риси і якості в інших людей разом з поширенням культури й гуманістичної системи духовних цінностей. По-друге, інтелігентності педагога притаманна низка особливостей, серед яких здатність здійснювати переконливий педагогічний вплив на особистість студента, багатий духовний світ і прагнення до постійного самонавчання і самовиховання, саморозвитку і самовдосконалення. По-третє, структура інтелігентності як складного багатоаспектного феномену має ієрархічний характер і об'єднує такі групи притаманних їй якостей, як професіоналізм, соціальна компетентність, професійно та соціально значущі особистісні якості, а також висока культура і багатий духовний світ. По-четверте, розвиток інтелігентності майбутнього педагога необхідно активно здійснювати в процесі його професійної підготовки, використовуючи авторитет, культуру та інтелігентність особистості кожного викладача, а також посилюючи роль дисциплін соціально-гуманітарного циклу і спрямовуючи сенс їх викладання на розвиток культури й інтелігентності студента. По-п'яте, ще одне з важливих завдань розвитку інтелігентності педагога як його атрибутивної риси має полягати у прищепленні йому ефективної системи умінь і навичок формування і розвитку інтелігентності його майбутнім студентам та іншим представниками його референтної аудиторії.

Педагог як професіонал та інтелігент повинен усвідомлювати свою власну відповідальність за вибір та реалізацію напрямків та ефективних шляхів суспільного розвитку, який забезпечує підвищення добробуту, духовності й культури широких верств населення. Тому перспективи подальших розвідок ми пов'язуємо з детальним системним аналізом рис і

якостей педагога як інтелігента та з дослідженням ефективних підходів, засобів і способів та інноваційних педагогічних технологій формування і розвитку інтелігентності студентства.

Список літератури

1. Арнольдов А. И. Введение в культурологию: Учебное пособие. М.: Народная академия культуры и общечеловеческих ценностей, 1993. 352 с.
2. Бердяев Н. Самопознание (опыт философской автобиографии). Москва: Международные отношения, 1999. 336 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. друге, доп. й виправл. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
5. Гриньова В. М. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу // Теорія і практика управління соціальними системами. 2006. № 4. С. 67-74.
6. Губерський Л. В., Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – Київ: Знання України, 2002. 580 с.
7. Заветний С. О., Пазиніч С. М., Пономарьов О. С., Тищенко Л. М. Культура педагога: монографія. За ред. О. С. Пономарьова. Харків: Міськдрук, ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2015. 320 с.
8. Кіпенський А. В., Пономарьов О. С., Чеботарьов М. К. Відповідальність як атрибутивна риса інтелігента. // Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій для управління соціальними системами: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. 28-29 жовтня 2021 р. Харків: ФОП Бровін О.В., 2021. С. 51–54.
9. Косенко В. Д. Феномен інтелігентності як предмет філософської рефлексії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03. Київ, 2013. 20 с.
10. Кремень В. Г. Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції // Теорія і практика управління соціальними системами. 2008. № 2. С. 3-11.
11. Кримський С. Б. Заклики духовності XXI століття. – Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 32 с.
12. Кутіщенко В. П. Психологічний портрет сучасного інтелігента // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Психологічні науки. Вип. 7. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 89-96.
13. Сноу Ч. П. Две культуры. Москва: Прогресс, 1973. 144 с.
14. Філософський словник соціальних термінів. Харків: Корвін, 2002. 672 с.
15. Костина А.В. Информатизация и тенденции развития общества XXI века. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatizatsiya-i-tendentsii-razvitiya-obschestva-xxi-veka>.

References (transliterated)

1. Arnoldov A. I. "Vvedeniye v kulturologiyu: Uchebnoye posobiye [Introduction to Cultural Studies: A Study Guide]". M.: National Academy of Culture and Human Values, 1993. 352 p.
2. Berdyayev N. "Samopoznaniye (opyt filosofskoy avtobiografii) [Self-knowledge (the experience of philosophical autobiography)]". M.: International relations, 1999. 336 p.
4. Honcharenko S. U. "Ukrayins kyy pedahohichnyy entsyklopedychnyy slovnyk [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]". View. second, ext. and corrected. – Rivne: Volyn charms, 2011. – 552 p.

5. Hrynova V. M. "Pedagogichna kultura vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu [Pedagogical culture of a teacher of higher education]" // Theory and practice of social systems management. 2006. № 4. P. 67-74.
6. Hubersky L. V., Andrushchenko V. P., Mykhalchenko M. I. "Kultura. Ideolohiya. Osobystist: Metodoloho-svitohlyadnyy analiz. [Culture. Ideology. Personality: Methodological and ideological analysis]". – Kyiv: Knowledge of Ukraine, 2002. – 580 p.
7. Zavyetnyy S. O., Pazynich S. M., Ponomarov O. S., Tishchenko L. M. "Kultura pedahoha: monohrafiya. Za red. O.S. Ponomarova [Teachers culture: monograph. For the order. OS Ponomarev]". Kharkiv: City Press, KhNTUA, 2015. 320 p.
8. Kipenskyi A. V., Ponomaryov O. S., Chebotaryov M. "Vidpovidalnist yak atrybutyvna rysa intelihenta. [Responsibility as an attributive feature of the intellectual]" // Leaders of the XXI century. Formation of the personality of a charismatic leader on the basis of humanitarian technologies for the management of social systems: Proceedings of the V International scientific-practical conference. October 28-29, 2021. Kharkiv: FOP Brovin OV, 2021. P. 51–54.
9. Kosenko V. D. "Fenomen intelihentnosti yak predmet filosofskoyi refleksiyi [The phenomenon of intelligence as a subject of philosophical reflection]": author. dis. for science. degree of cand. philos. science: special. 09.00.03. Kyiv, 2013. 20 p.
10. Kremen V. H. "Osvitnya diyalnist i intelekt: problemy formuvannya natsionalnoyi intelihentsiyi [Educational activities and intelligence: problems of formation of the national intelligentsia]" // Theory and practice of social systems management. 2008. № 2. P. 3-11.
11. Krymsky S. B. "Zaklyky dukhovnosti XXI stolittya [Appeals to the spirituality of the XXI century]". Kyiv: Ed. House "KM Academy", 2003. 32 p.
12. Kutishenko V. P. "Psykhologichnyy portret suchasnoho intelihenta [Psychological portrait of the modern intellectual]" // Bulletin of the Kamyans-Podilsky National University named after Ivan Ogienko: Psychological Sciences. V. 7. Kamyans-Podilsky, 2015. P. 89-96.
13. Snou CH. P. "Dve kultyry [Two cultures]". M.: Progress, 1973. 144 p.
14. "Filosofskyy slovnyk sotsialnykh terminiv [Philosophical dictionary of social terms]". Kharkiv: Corvin, 2002. 672 p.
15. Kostina A.V. "Informatizatsiya i tendentsii razvitiya obshchestva XXI veka [Informatization and trends in the development of society in the XXI century]". URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatizatsiya-i-tendentsii-razvitiya-obshchestva-xxi-veka>

Надійшла (received) 17.11.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Пономарьов Олександр Семенович (Пonomarev Александр Семенович, Ponomaryov Alexander) – кандидат технічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна, ORCID: 0000-0003-4698-2620.

Кіпенський Андрій Володимирович (Kipenskiy Andriy Vladimirovich, Kipenskyi Andrii) – доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, декан факультету соціально-гуманітарних технологій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна, ORCID: 0000-0002-4589-092X.

УДК 378.14

doi: 10.20998/2227-6890.2021.2.10

М.К. ЧЕБОТАРЬОВ

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ: ВИЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ

Стаття присвячена визначенню педагогічних умов готовності майбутніх менеджерів до адаптивного управління у процесі професійної підготовки; доведено, що успішність пристосування суб'єктів господарювання до інтенсивних соціально-економічних і суспільно-політичних трансформацій залежить, від спроможності керівників, директорів, менеджерів різних рівнів здійснювати адаптивне управління їх діяльністю; наведено визначення поняття «адаптивне управління» («управління підприємством, яке дозволяє завдяки механізму адаптації, тобто безперервного відстеження відповідності фактичного рівня адаптації нормативному, вносити своєчасні зміни у стратегічні, поточні й оперативні плани з метою забезпечення стійкого розвитку підприємства за умови прогнозування змін внутрішнього та зовнішнього середовища»), «адаптивна структура управління», «адаптаційна організаційна структура», «управління адаптивним розвитком підприємства» та сучасні наукові погляди на складові поняття «адаптивне управління»; визначено й обґрунтовано такі педагогічні умови: забезпечення спрямованості майбутніх менеджерів на формування готовності до адаптивного управління; активізація взаємодії викладачів і студентів для забезпечення їх ефективної включення у процес формування готовності до адаптивного управління; використання інноваційних педагогічних технологій для формування готовності майбутніх менеджерів до адаптивного управління; обґрунтовано перспективні можливості інноваційних інтерактивних технологій (ігрове проектування, ділові ігри, рольові та імітаційні ігри, кейс-метод, освітній коучинг) для формування готовності майбутніх менеджерів до адаптивного управління в процесі професійної підготовки закладах вищої освіти.